

**Вступне слово Вацлава
з Олеська до збірника
«Piesni polskie i ruskie ludu
Galicyskiego»**

Переклад Ксенії БОРОДІН

*Und doch bleibt's immer und
ewig, dasz der Theil von Literatur,
der sich aufs folk beziehen,
volfrmsdszig seyn must, oder er ist
klassische Luftblase; doch bleibt's
immer und ewig, dasz wenn wir
kein Volk haben, wir kein Publikum,
keine Nation, keine Sprache
und Dichtkunst haben, die unser
sejr, die in uns lebe und wirke¹*
Herder

Якщо б цей збірник був настільки досконалим, як мені би хотілося, можна було обійтися без усяких передмов, бо в такому разі він би говорив сам за себе. Коли ж це не так, коли я і сам бачу, та й кожен легко може зауважити, скільки цьому збірнику ще не вистачає, то нехай буде мені дозволено замовити за нього слово, а також пояснити, чому я випускаю його у світ, хоч бачу його недосконалість.

Розповідаючи усе за порядком, як цей збірник виникав, як виростав, що я у ньому особисто відзначаю і як його бачу, я хочу звернути особливу увагу на певні моменти, на яких варто зосередитися, і додати при цьому деякі зауваги, що можуть бути відзначені лише при ближчому знайомстві з предметом і детальнішим з ним ознайомленням.

Я народився у селі, прожив перші роки життя у тихому закутку, я покохав ті пісні, які так приємно заколисували мій дитячий вік і які зародили перші паростки почуття, що розвивалося у моїй ранній пам'яті. Ця прихильність, вислана з молока, вдихнута з повітрям, і надалі залишилася в мені. Коли через покликання мені довелося переїхати до міста і там залишитися, я засумував за селом, за тим родинним подвір'ям, за тими липами, під якими я хлопцем так вільно бавився. У пам'яті виринали і гаї, і луки, і ті розлогі лани, і той ставок біля подвір'я – усе це стало причиною смутку, навіть ті болота, по яких розпластувалися крикливі чайки. На мене находив такий смуток, що тільки ті пісні, які я чув у дитинстві, могли його розвіяти. Кому колись доводилося у чужій далекій землі раптом почути звуки народної пісеньки, яку може і сам не раз підспівував у ранній молодості серед

¹ Так було і буде завжди, що частина літератури, яка стосується народу, мусить бути народною, інакше вона буде класичною мильною бульбашкою; так було і буде завжди, що коли ми не маємо народу, тоді не маємо ані публіки, ані нації, ані мови, ані поезії, які б жили і творили в нас (Переклад із нім. – К. Б).

рідних і товаришів, якщо він звертав увагу на зворушливість своїх почуттів, той легко мене зрозуміє.

Так ці пісні ставали для мене все дорожчими. Щоб краще їх зберегти, я з часом переніс їх з пам'яті на папір, було їх до двадцяти, і то був перший зародок цього збірника.

Чим повниться серце, те й на уста іде: ми багато говорили про це не з одним шкільним колегою. На моє дружнє прохання – не один поділився зі мною подібним збірником. Тоді я багато переписував, поправляв, додавав, тих, що від'їжджали до села, просив привезти нові, пізніше тих, хто жив у селі, залучав до справи через листування: так той перший зародок щоразу збільшувався та розширювався. Усе це ще було виявом першого захоплення.

Прийшов нарешті час, коли юнак усією силою розуму почав пізнавати наукові праці як давніх, так і сучасних народів. З-поміж сучасників з обов'язкової лектури я читав французів, захоплювався німцями, Шекспір, полонивши усю душу, тягнув до англійців, аж так облетівши південь і північ, захід і схід, я нарешті свідомо осів на батьківській ниві.

Моє зізнання про замилювання рідними піснями дозволяє легко зрозуміти, що в літературі кожного народу немало цікавила мене поезія. З яким же болем довелося мені зізнатися самому собі, на скільки (і в контексті цього питання, не говорячи уже про інші, що я оминув) zostалися ми чи не позаду всіх народів у Європі. Не місце тут шукати причини цього, але, з огляду на моє завдання, я повинен зазначити, що головною вадою усіх наших поетів, на мою думку, є брак народності. Лише у новіших часах, у нашому столітті звернено на це особливу увагу. Наша література – говорю лише про поезію – у часи Зигмундів впала нам ніби з неба. Поезія інших народів подібна до дерева, що виросло на рідній землі, можна простежити, як воно прорізалось з родинного зеренця, як напувалося соками рідної землі, як нарешті пішло у стовбур, і над народом, який його доглядав, розійшлося у розлогу крону. А наша поезія ніби та райська птаха, про яку кажуть, що вона не має ніг і завжди висить у повітрі. Вона не могла осісти на польській землі, бо не вийшла з народного духу, тому не змогла увійти до нього, польський народ був їй чужим, і вона теж польському народу чужою осталася.

З цього погляду мій збірник так званих простонародних пісень видавався мені неоціненним скарбом. У них являвся мені правдиво слов'янський дух, якого їм без сумніву ніхто не заперечить.

Коли з набутим досвідом я задумався над причиною розвитку літератур окремих народів, я легко побачив, що вони здавна і значно уважніше турбуються про все, що стосується народності.

Звідси ці докладні описи народних звичаїв і обрядів з найдавніших часів, звідси не тільки докладні сторінки з історії цілого народу, але й окремих його частин, як наприклад, *histoire des Troubadours*, звідси оці поважні збірники давніх легенд, повістей тощо. З цього погляду одне з перших місць посідають збірники народних або, як їх ще називають, простонародних пісень, *chois des chansons; chois de romances anciennes et modernes* тощо. У цьому ще ніхто не випередив англійців. З якою старанністю у численних розкішних томах зібрані їх старі *songs*: якими дорогоцінними є зібрання їхньої найдавнішої поезії навіть у фрагментах, *Reliques of ancient Poetry*. Рамзі² і Персі³ збирали їх, молодші поети Шенстоун, Месон, Мелет наслідували їх манеру писання, Драйден, Поуп, Еддісон, Свіфт уживали їх відповідно до своїх

² Аллан Рамзі (1686–1758) – шотландський поет, збирач і упорядник збірника «A Collection of Choice Songs, Scots and English» (1750).

³ Томас Персі (1729–1811) – англійський поет, перекладач, упорядник збірника старовинних англійських балад «Reliques of Ancient English Poetry» (1765).

потреб, а старші поети, як Чосер, Спенсер, Шекспір, Мільтон, жили в них, наче у природній стихії; багато шанованих мужів, як Філіп Сідні і Селден, захочували таку літературу. Тому-то англійська поезія має стільки народного, що від Шекспіра до Байрона риси її народності можна побачити чи не у кожному вірші. Чим же ми можемо похвалитися? Наша історія є лише патологією народу, чи, радше, патологією його голови, бо про фізіологію, здорове життя народу ми ледь маємо уявлення. Те саме стосується поезії. Щоправда, у нас не було міністрелів, трубадурів, але ж це не свідчить, що наш народ, такий охочий до співу, не мав своєї поезії, правдиво слов'янської поезії. Хіба ми не співали за добрих наших королів, Казимира Великого чи інших? Наші хроністи згадували про давні пісні, які частково й самі чули, однак не вважали потрібною справою їх зберегти для нас. Чи може вони не хотіли? Вчитавшись у них, навряд чи не змогли б ми здогадатися про причини тої кривди, яку вони тим самим нам заподіяли. Так само і наші поети, від Кохановських до Красіцького і Нарушевича, вони у своїй творчості заледве вряди-годи мають риси народності. Вони польськими словами описували думки і почуття римські, французькі, ще інші, тільки не польські, саме тому загалу польського народу завжди були і залишаються чужими. Письменна частина народу з появою правдиво народних поетів, Бродзінського, Міцкевича, Богдана Залеського та інших забула про них, а неписьменна – про них ніколи і не знала. Тільки через привиту нам з дитинства пошану, як до святих реліквій, ми зрідка заглядаємо до них, віддаючи належне їх непересічному таланту і шкодуємо, що вони пішли таким хибним шляхом. Не можемо не помітити, як справжні поети, прагнучи бути близькими народowi, заглиблювалися у народний дух, як входили у народний спосіб бачення речей і запозичували ціле народне світосприйняття, або навіть самі вливалися у цей народ та його думки. Скільки ж тоді поет міг черпати з отих особливих описів народного життя, передусім з отих збірок народних пісень, які є результатом перших проявів його духу, а отже – найдосконалішою характеристикою народності. З цього боку мій збірник народних пісень, хоч і маленький, ставав для мене все важливішим. Я щоразу намагався його збільшити. Мої старання не залишалися безрезультатними: з усіх сторін Галичини я отримував допомогу від молодих приятелів, які підтримували мої погляди. Таким чином, протягом кількох років назбирався досить значний доробок. Не було в тому ще жодного іншого задуму, хіба тільки власна наука. Оце перше замишування змінилося на переконання, що саме таким шляхом потрібно вивчати дух народної поезії та її основоположні принципи. Особиста наука, власна потреба були на той час метою мого збірника. Я ніколи не думав видавати його у світ, бо хто б у нас посмів про таке помислити, коли все, що не було французьким, або на загал чужим, трактувалося як варварське і відкидалося. Й у братніх слов'ян тоді ще нічого подібного практично не було. Хоч наслідування народних пісень, балади і романси почали набувати популярності і можливо понад заслуги подобатися народу, ніхто ще не наважувався виступити з самими піснями такими, якими вони є, і як вони в устах народу живуть. Значно пізніше, аж у 1826 році, коли Бродзінський – шановний Бродзінський, сама повага до якого повинна була захистити його від усляких закидів – насмілився видати у *Dzienniku Warszawskim* деякі простонародні пісні слов'янських народів, і то – з якою несміливістю це робив! Весь його лист з цього приводу до редактора *Dziennika*, надрукований у тому ж *Dzienniku*, був написаний ніби велике *salva venia*, тобто з повагою сказаний, до того ж він подав тоді тільки деякі жіночі пісні, дуже гладко приладжені і до так званого вищого смаку стилізовані. Що ж би було, якби їх подав такими, якими вони є насправді? Або коли б захотів деякі сербські юнацькі пісні відповідно до їх оригіналу перекласти?

Приблизно у той самий час ситуація почала змінюватися. У побратимів слов'ян з'явилися збірники народних пісень. Найбільше у росіян: окрім старших – новіші:

Данілова *Древнія російскія стихотворенія*, – видане К. Калейдовічем, 1818, Попова *Новейший всеобщий и полный песенник*, 8, 6 томів, 1819, *Песенник для прекрасных девишек*, 2 томи, 1820, *Песни рускія народныя*, 2 томи, М. Цертелєва *Опыт собрания старинных малороссийских песен*, 8, 1819, *Сказки рускія*, 5 томів, 1820. Збірник російських пісень Прача – 2 томи – 4 з нотами (не маю його під рукою) і ще давніші: *Новейший всеобщий песенник, или полное собрание лучших всякого рода песен* – зібрані Афанасієм Калатиїніним, 8, 3 частини, 1810 тощо. У чехів: *Slovanské národní písně*, зібрані Франт. Ладісл. Челаковським, 8, 3 томи, у Празі 1822, 1825, 1827. *Narodní písnie*, зібрані Рітержем з Рітерсберга, 8, Прага, 1825. У мораван: *Muza Moravska w patero oddieleních*, укладена Йозефом Германом Галассе і друком видана Томасом Фрічем, 8, у Брні 1813 (тільки частково є збірником народних пісень). У словаків: *Pisnie swietské lidu slowenského v Uhřích* 12, 2 томи, в Пешті 1823 і 1827. Цей збірник є працею вченого Шафарика. У далматів: А. Каціх *Miossich razgovor ugodni naroda slowinskoga*, Відень, 1801, 4, одна глава присвячена народним пісням. Однак особливо у сербів: *Narodne srpske pjesme*, зібрані та видані Вуком Стеф. Караджичем 8, (3 томи) у Ляйпцігу 1824, 1825; тобто сербські народні пісні. – Відразу з появою цих пісень їх почали перекладати німецькою, французькою, англійською мовами, і за короткий проміжок часу вони стали відомі чи не цілій Європі. Таким чином, зі всіх слов'ян тільки практично ми одні залишилися без подібного збірника народних пісень. Мушу визнати, що лише тоді я почав дивитися на свій збірник іншим поглядом. Я відчув потребу його публічного представлення. Мені здавалося, що мій збірник, хоч іще невеликий, легко би надався до доповнення, щоби довести його до такого стану, коли б він гідно зміг стати поряд з працями інших побратимів, і відповідно до назви та значення для слов'янських поколінь стати пам'ятником наукового розквіту Слов'янщини. Отож, я почав займатися його поповненням та впорядкуванням. Оскільки я не відчував у собі аж такого великого хисту, поступ у моїй роботі був не швидкий, я відтягував її, ніби сподіваючись, що може хтось талановитіший у тій справі захоче мене замінити, йому я віддавав би усі свої напрацювання та міркування з цього приводу. І тут саме розійшлася відомість про те, що Зоріан Ходаковський працює над збірником народних пісень в Польщі та Малоросії. Зоріана Ходаковського я знав тільки з «*Świczeń naukowych*», друкованих у Кремінці, за які я його почав правдиво поважати. Його розвідка про дохристиянську Слов'янщину сповнена глибоких роздумів, свідчила про докладну ознайомленість зі справою, непересічний дар заглиблення в тему, замишування предметом дослідження та довгу роботу над ним. Я чув про його спосіб збирання народних пісень, як він у короткому кошуку з малою торбинкою за спиною і пляшкою горілки під пахвою ходив від села до села, від священика до священика, від органіста до органіста, від дяка до дяка, від одної баби-співачки до другої, від одного дударя або діда з лірою до іншого, і як усюди просячи, намовляючи, частуючи, спонукаючи і сам співаючи, визбирав майже все, що стосується Слов'янщини. Це – єдиний і правдивий спосіб збирання народних пісень. Хто хоча б трохи знається на тій справі, легко з цим погодиться, розвивати цю тему далі я тут не бачу потреби. У такий спосіб чинив Вук Караджич, записуючи сербські пісні. Це єдиний шлях, щоб мати докладний і з усіх поглядів досконалий збірник. На такій радісній ноті я відклав свій збірник у переконанні, що Ходаковський зробить усе, чого у цій галузі можна бажати.

Як багатьох інших, кожен день життя яких був для нас надзвичайно важливим, так і Ходаковського через якусь нещасливу долю передчасно забрала від нас смерть. Що сталося з його паперами, я не міг довідатися. До сьогодні не довелось мені побачити щось із них друком. Тому я знову взявся за свій збірник, знову прийнявся за відвиклу вже роботу і помалу почав рухатися далі. Сприятливіші тоді вже були обставини. Ті кілька пісень, надрукованих у «*Dzienniku Warszawskim*»

Бродзінським, про які я вже багато згадував, були добре сприйняті. Серед новіших, чи радше єдиних наших поетів почав поширюватися смак до сільської поезії. Перед тим у Галичині за пісні нашого народу ще замовив слово світлої пам'яті шановний професор Гютнер у «*Pielgrzymie Lwowskim*» за 1821 рік. Наступного року цей заклик, щоправда дещо слабший, знову було повторено у *Pielgrzymie*. Вже і в пресі країни та закордону почали згадувати про потребу збірника пісень нашого народу. Натхненний усім тим, я почав серйозно клопотати над своїм збірником, коли тим часом у Львові з'явився «*Pamiętnik Narodowy*», який згідно з проспектом мав вийти у 12 томах. Перший том дійсно вийшов з друку у 1827 році. Уміщена у ньому стаття про пісні люду польського і руського стала ніби передмовою до вже готового збірника пісень, оскільки починалася вона словами: «Випускаючи у науковий світ збірник пісень нашого народу і т. д.». Зі слів *Pamiętnika* можна було подумати, що цей збірник уже в друці. Коли ж заявлено про таке близьке оприлюднення цього видання, мені нічого не залишалось (адже власна робота була зроблена тоді за ледве наполовину), як згорнути усі папери і знову їх заховати. Тим часом обіцяний збірник з невідомих мені причин дотепер так і не вийшов. Отож, незважаючи на інше призначення, не дивлячись на цілком інакший рід діяльності, я втретє дістав зі сховку свій збірник і, додавши до нього цілу низку пізніше зібраних пісень, почав рішуче думати про його публікацію. Тільки тепер мені зробилися очевидними пов'язані з такою великою справою труднощі, про які спочатку навіть не думалося. Велика кількість зібраного матеріалу вимагала стислого упорядкування. Насамперед, яких засад дотримуватися при поділі пісень, які ще ніколи не були записані? Друга не менша складність – як записати ті пісні руські, взяті з вуст народу, який не має власної граматики, а за ледве один буквар, і то не повністю тим діалектом надрукований? Яких граматичних засад дотримуватися, особливо тоді, коли вимова того самого слова у різних околицях є різною? Інакше вимовляє гірський житель у Саноцькому повіті, інакше русин на рівнинах у Золочівському, інакше в Коломийському і Чортківському. Як я в таких випадках чинив, побачите згодом. Але найбільша проблема виявилася при систематичному класифікуванні пісень, вона показала правдиву складність мого завдання і головну недокладність цього збірника. Певних, так би мовити *a priori* визначених пісенних жанрів, як наприклад, соботок, пісень плотарів, ремісничих тощо, я взагалі не знайшов, інші жанри є у зовсім невеликій кількості, як наприклад, хрестильні, поховальні тощо, інші – зібрані тільки з окремих околиць, а не з цілого краю, як би мало бути, наприклад, весільні, обжинкові тощо. – Оце найголовніші недоліки сьогоднішнього збірника. Якби у мене була надія, що мені ще вдасться запобігти тим недолікам, що я ще зможу доповнити цей збірник відповідно до моїх прагнень, я би обов'язково відклав його публікацію. Проте, такої надії у мене немає, моя сьогоднішня посада і становище жодною мірою мені цього не дозволяють, тому я видаю його таким, яким він є. А зробивши перший і, напевно, найважчий крок, я залишаю іншим подальший поступ. Якби там не було, а збірник цей є поважним, можна про це говорити без упереджень. Мені не хотілося надалі ховати його від загалу, не випадало так чинити, такі думки просто змусили мене до його публікації. А коли я сам із щирою відвертістю вказав на всі його недоліки, коли окреслив дорогу, якою належить іти далі, мені тільки залишається побажати, щоби хтось інший за інших обставин і з більшим хистом закінчив те, що я розпочав, або, знищивши усе моє, чимось кращим прислужився народу. Позбавлений марнославства, переконаний у важливості справи та корисності її результатів, я цього бажаю від щирої душі, додаючи за Камінським: щоби цей народний храм під великою печаттю слов'янських народів від знищення на віки збереженим лишився!

З того, про що я досі говорив, знавці справи, напевно, зрозуміли мою позицію щодо пісень. Однак, орієнтуючись не на окремих моїх читачів, а на загал, я вважаю

потрібним докладніше висловити свої думки. Нехай мені буде дозволено ще кілька слів сказати про народні пісні взагалі, і про сьгоднішній збірник зокрема.

На загал про народні пісні зі знанням справи говорили у нас: Бродзінський у згаданому вже листі до редактора *Dziennika Warszawskiego* у 1826 році; також Жуковський у статті, друкованій у *Meliteli* за 1830 рік, в якій він гарно написав про польські народні пісні, що дійшли до наших часів. Багато більшою чи меншою мірою вдалих думок, що стосуються насамперед слов'янських народних пісень, знаходимо у статті Вороніча про народні пісні, у праці Шафарика *Geschichte der slawischen Literatur*, 1826; у праці Голембйовського *Lud Polski*, jego zwyczaj, zabobony, Варшава 1830, у передмовях до збірників народних пісень побратимів слов'ян, які я вже вище наводив, та в інших працях і статтях, яких, не маючи під рукою, з пам'яті назвати не можу. Згадаю ще Фориеля, роздуми якого про новогрецькі пісні варті уваги, а також з натхненням написану Копітаром рецензію на збірник сербських пісень Вука Караджіча, друковану у *Jahrbücher der Literatur* 1825. Про найдавнішу слов'янську поезію великої уваги заслуговують статті ученого Раковецького в *Prawdzie Ruskiej*. Не меншої уваги щодо сьгоднішнього предмету розмови варті роздуми, вміщені в *Haliczaninie*, що був виданий у Львові 1830 року неопіненними стараннями Валенти Хлендовського. Святі, незаперечні і незворушні істини у даній справі виголосив Гердер – головна опора німецької літератури, ім'я якого без поваги вимовляти не годиться – у своїх статтях, дотичних до нашого предмету, зокрема: *Uiber Ossian und die Lieder alter Völker* – 1773; *Aehnlichkeit der mittleren englischen und deutschen Dichtkunst* – 1777; *Vorrende zu den Volksliedern: Stimmen der Völker in Liedern*. Кому відомо вищеназвані праці, для того я навряд зможу сказати щось нового, для менш обізнаних наступні зауваги будуть достатніми.

Народні пісні багато хто вважає за єдине джерело усього, що стосується старожитностей народу. Вони хочуть виводити з них міфологію, його найдавнішу історію, в них вбачають ядро та зародки красного народного мистецтва і сприймають їх за єдину правдиво народну поезію. Деякі йдуть ще далі, наприклад, Ходаковський у своєму пориві на основі слов'янських народних пісень будував старожитню географію, виводив з них назви небесних знаків, і навіть цілу польську геральдику. Було б потрібно мати дуже докладні збірники, що з досвіду видається неможливим, щоби вони дійсно могли прислужитися згаданим цілям. Однак, добре поміркувавши, не можна заперечити, що народні пісні принаймні під деякими із зазначених точок зору могли б бути доволі корисними. Розглянемо їх по порядку, оминаючи географію, астрологію та геральдику, щоб з'ясувати користь народних пісень з огляду на історію, психологію, літературу і поезію.

Якщо ми захочемо в народних піснях шукати історичні дати, то дістанемо від цього меншу користь, ніж могли б сподіватися. У народних піснях історичні дані перемішані з байками і казками, від яких їх деколи важко відрізнити. Події, що стосуються різних часів та різних осіб, бувають настільки схожі між собою, що тільки ознайомленість з іншими джерелами може допомогти нам їх розрізнити і належно оцінити. Однак, у піснях збережені сліди старожитностей, яких більше ніде немає: назви міфологічних істот, згадки про пов'язані з ними обряди, нарешті, згадки про історичних осіб, їх діяння та різні події, а також їх народна оцінка, яка заслуговує на особливу увагу, бо є вільною від упереджень і суб'єктивності. Адже народ завжди судить, відштовхуючись від першого враження, яке своєю силою примушує його висловлювати свої думки, а висловлюючи їх самому собі або своєму сусідові і поділяючи з ним усі свої почуття, у вузькій площині власних поглядів народ є вільний від суб'єктивності, яка у вищих верствах послаблює думку і робить її менш влучною. Однак, не зрозумійте, ніби думки народу мають бути завжди повністю правдиві; лише узагальнено взяті події наближують нас до тієї об'єктивної правди. Проте, сміливо можна сказати, що думка народу суб'єктивно

завжди є правдивою, а з цієї точки зору завжди варта уваги як показник народного характеру. Якщо ж звернемо нашу увагу на внутрішню сторону історії та якщо захочемо сприймати її як живу картину життя народу, якщо забажаємо, що і мали би зробити, щоб нам історія відображала народ у його правдивій постаті, показуючи поетапно, як виглядав спосіб мислення і відчуження, який був ступінь розвитку мислення окремих народностей або цілого народу з огляду на внутрішній уклад і зовнішні стосунки, які є у народу характерні риси, якими він, ніби обличчям, відрізняється від інших, у чому є схожим до побратимів або інших народів, які можна знайти сліди, що вказують на його походження. Словом, якщо захочемо зрозуміти життя народу у його органічному зародженні, розвитку і формуванні та показати його в історичному процесі, і для такої історії народні пісні будуть нам дуже корисні, або, скажу більше, без їх знання зреалізувати те, про що зараз йшлося, буде неможливо. Хто зможе заперечити, що пісні народу є картинами, в яких кожен народ найточніше зображає і представляє свій характер, виражаючи свої почуття, описуючи звичаї і традиції; **пісні є найдокладнішим вираженням народного життя**. Це ключі до святині народності, тільки треба вчитися ними відкривати, у них, як в єгипетських ієрогліфах, містяться святі правди, лише треба вміти їх відчитати. Для цього необхідне знання не лише мови, а й традиційного способу життя людей: кому ж ідеться про пізнання людства, той не може ухилятися від цих знань. Тільки по собі пізнаємо інших, по інших пізнаємо роди, по родах – племена і народи, по народах – людство. Мені видається зайвим нагадувати, що історія літератури не може і не повинна оминати народні пісні, які є її щирим початком як найдавніша і досі жива література. Не один, напевно, пішов би іншим шляхом, оцінюючи поезію, пояснюючи її засади і розбираючи її зразки, якби відштовхувався від простої поезії, що живе між людьми, звернувши на неї свою увагу і в ній віднаходив ті риси, що їй від природи у собі належить мати. Такої теорії і такої історії літератури **іще чекаємо**.

Більше аспектів до вивчення у збірниках народних пісень є для психології. Народні пісні – це історії внутрішнього світу людини, складені в часі буяння найсильніших почуттів, позитивних чи негативних, за якими можна пізнати її властиву істоту. Серце простої людини опанує невеликий спектр почуттів, народ виражає тільки природні почуття, що породжуються середовищем і життєвою потребою. Серед вищих верств більшість потреб є пристосованими, тому вони зумовлюють і пристосовані почуття, тоді як первинні у цей час послаблюються. Натомість у простої людини ці первинні почуття діють зі всією вродженою силою. Подібно як фізичне відчуття голоду чи спраги частіше та інтенсивніше відчуває проста людина, так і духовні почуття любові чи ненависті, не обтяжені гордістю або заздрістю, народом звичайно виражаються у чистішій і переконливішій формі. Тим вираженням є його пісня. Кохання простої людини – це міцне і здорове почуття, не обтяжене мареннями та хворобливістю, а тому і вираження його є сильним і здоровим, без тих перебільшень, які в наших романах, як мені видається, свідчать про пухлину серця або голови, а часами навіть ще гіршу хворобу. Так само почуття ненависті, природне для людини, є сильним, воно легко вражає, грізно звучить, але минає швидко, як гнів, що його розпалив. То є блискавка, що походить від биття людського серця.

Відстежувати причини таких хвилювань у простому незіпсутому розумі; доходити суті, чому деякі ситуації часом викликають цілком не ті почуття, які у нашому розумінні мали би бути; замислюватися над так званим інстинктом, за яким кожне своє почуття висловлюється найдокладніше, до кожного почуття підбирається живий і правдивий образ із оточуючої природи, – усе це, мені здається, є вартим уваги психолога. Що ж казати, коли розглядатимемо ті делікатні відтінки почуттів, саме їх природі характерний поділ на різні рівні; відносність у всьому,

чого ми, зрештою, в житті та думках простої людини не помічаємо; врешті поміркованість, яка, незважаючи на весь вогонь і запал, характеризує усю силу природи почуттів простої людини, то не знаю, чи є якісь інші джерела чи матеріали, які б могли дати психологу більше матеріалу з цього питання. З цієї точки зору народні пісні не можуть нікого лишати байдужим, оскільки кожен з нас у них, наче у дзеркалі, може побачити те, що він сам відчував і про що думав, прояви своєї жалості і своєї радості, своєї туги і своєї любові, якщо б він залишився серед низів, а не віддалився своєю вченістю від народу. Кому ж врешті йдеться про ознайомленість з природою людського серця, хто любить занурюватися у ті ніким не досягнуті глибини, хто хоче і вміє збирати нитки, які людський дух, ніби павук, що снує зі себе, і розставляє навкруги, і по яких, як по променах одного кола, можна дійти до його середини, той, напевно, не без користі і з приємністю буде читати народні пісні.

З погляду лінгвістики користь збірників народних пісень є незаперечною, адже в них є правдива і безпомилкова ідіоматика кожної мови. Коли ж ми захочемо застановитися над окремими виразами або над способами висловлювання, або ж мовними формами, завжди з великою користю будемо читати народні пісні. У них ми натрапляємо на вирази, які своєю змістовністю і влучністю нас вражають і які, однак, через якусь незрозумілу вивернутість смаку, неправильність речення і смішні упередження у т. зв. «вищій мові» були витіснені іншомовними виразами. Настав час пізнати їх і повернути їм їх права. Далі, натрапляємо на вирази, що з великою силою образності передають зміст, і які у «вищій мові» були забуті і замінені довгими описовими конструкціями. Що ж казати про ці влучні прикметники, які, ніби одним ударом, цілий описуваний предмет представляють нам просто перед очима? Що ж казати про ці здібнілі вирази, які у піснях деяких народів, особливо слов'янських, часто вживаються, однак не робляться неприємними смакові, а спричиняються до збереження того дитячого тону, яким характеризується народна пісня? Що ж про ці еліпси і сміливі метафори, які вже тільки з точки зору граматики варті уважного дослідження. Т. зв. «вища мова», вигладжена, прилаштована, зручна для щоденного вжитку завдяки застосуванню стандартних конструкцій, розповсюджених чи не у цілій Європі, оцим щоденним уживанням вижила себе, постаріла, так би мовити перебродила; настав час її оновити, випрати у свіжому природному джерелі, яке завжди з однаковою силою струменить із грудей простої людини, не відлученої від природи і яка не протиставляється її вічним законам. При цьому людина не втрачає добрий смак, а без сумніву тільки набуває. Вагомим доказом цього є твори сучасних поетів, у нас – Міцкевича, Залеського тощо. Їх поезія, окрім думок, захоплює нас свіжістю мови і чимось новим у способі висловлення, чого відразу зрозуміти не можемо, але що при докладному ознайомленні нам відкривається: спосіб висловлювання, близький до природи і використаний народом у своїх піснях. Далі, звертаючи увагу на способи висловлювання, на форми мови, у народних піснях ми віднайдемо справжні скарби, не беручи навіть до уваги стиль у вищому значенні, а тільки з огляду на граматику. Незаперечною правдою є те, що, схоплюючи дух мови загалом, можемо зрозуміти загальні принципи, які можна застосувати до всіх мов і яких всі мови дотримуються. Людську мову творить єдиний людський дух, тому і один закон повинен бути. Але прояви цього закону відповідно до різноманітності розташування народів є різноманітними; з тієї точки зору все вирішує традиція, народна традиція. А де вона може чистіше і виразніше проявитися, як не у народних піснях, які є квітами розумового розвитку? Для філолога і грама-тиста народні пісні – як скарбниця, з якої неустанно можна черпати.

Хто хоч трохи ознайомлений з предметом розмови, той легко мене зрозуміє, мені не видається потрібним про це далі писати.

Нарешті ми дійшли до найважливішої частини наших зауваг, в якій я покажу, чим є збірник народних пісень для поезії. Що таке поезія? Що ж належить на-

зивати правдиво поетичним? У європейському літературознавстві на це питання до сьогодні не має однозначної відповіді, яку б можна було висловити кількома словами. Не один зрозумів істоту поезії, але жодному ще не вдалося лаконічно висловити це так, щоб його визначення не допускало жодних неточностей і зауважень. Це дивне явище переконує нас у тому, що легше відчутти і зрозуміти істоту поезії, ніж дати їй визначення і висловити його загалу. Мені видається, що головною причиною є та обставина, що до сьогодні ми не особливо замислювалися над необхідністю поезії (*das nothwendige Seyn*). З цього випливає очевидний висновок: у людині є якась сила, яка дає їй зрозуміти значення поезії, до істоти якої роздумами дійти не так уже й просто.

Поки ми не з'ясуємо, як із властивості людського розуму, зі всіх сил людського духу і його властивого складу **обов'язково** народжується діяльність, **неминучим** продуктом якої є поезія; поки не з'ясуємо, як ця діяльність проявляється в кожній людині, у слабший чи сильніший спосіб відповідно до її особистості, і що вона є істотною частиною людської сутності, і як людина без цієї особливості не була би людиною, так, як не була би нею без мови, самосвідомості чи віри; як довго, кажу я вам, у такий спосіб не захочемо зважати на поезію, так довго не будемо мати правдивого пізнання її суті. Тільки на цій дорозі пізнаємо, що таке поезія не як мистецтво, а з огляду на природу кожної людини. Що є в однорідних частинах, те повинно бути і в цілому; що є в окремій людині, те повинно проявитися і в цілому народі. Людина, як істота, має свою власну особистість, тому і народ, як істота, теж повинен мати свою особистість. Народи ніколи не змішуються у таку масу, щоб не відрізнятися між собою у свій власний спосіб, як людина від людини зовнішньо. Існують такі риси народності, які, незважаючи на загальний людський характер, ніколи не можна буде затерти, бо вони не залежать від людини, від її внутрішньої сутності, а від того, в чому і чим вона зростає. У самому народі зберігаються ознаки, за якими можна пізнати його походження, освіту, розвиток і навіть, ніби по кільцях на зрубі дерева, його вік. У батьків народжуються схожі сини і внуки, вони можуть відрізнятися постаттю, укладом і звичаями, але увібрані із землі і повітря властивості залишаються.

«Кість від кості наших батьків, ми складаємо один рід і одним духом дихаємо»⁴.

За такої різниці між народами і ця діяльність, про яку ми говорили вище, обов'язковим продуктом якої є поезія, подібно як в окремих людях, так і в цілих народах повинна виражатися по-різному. Як правдиве пізнання поезії, суб'єктивно приписуваної людині, необхідно розпочинати від початків її необхідності та її істотного впливу аж до суті людської природи, так і пізнання поезії ще не як мистецтва, а як суб'єктивно приписуваного народу явища, слід досліджувати від початків її необхідності з огляду на національні риси та її істотний вплив на суть природи народу як нації. Але тут не місце для подібного роду висновків, вони вимагають окремої праці. Я добре усвідомлюю, що не кожному дохідливо пояснив усі тонкощі, але не винить мене за це. Інакше, якби я захотів ширше та ясніше розтлумачити усе, мені довелося б занадто далеко відійти від справи. Однак я не можу оминати увагою питання, яке, напевно, хвилює кожного: чому ця діяльність,

⁴ Nie obcym ja przybyszem, ani w obcej ziemi.

Łączę się z wami bracia tu mojemi.

Kość z kości ojców naszych, ród jeden składamy,

I jednym wszędzie duchem oddychamy.

Gniazdo nasze tak stare, jak morze i rzeki,

Którym imiona daliśmy przed wieki.

(Уривок із вірша Л. Вороніча).

обов'язковим продуктом якої, як ми вже сказали, є поезія, проявляється у кожній людині, а пізнання поезії при цьому є таким рідкісним? Відповідь на нього наближає нас до нашої мети. Доволі часто трапляється так, що загальнопоширене є найменш докладно вивчене. Я не збираюся наводити приклади, кожна мисляча людина сама їх підбере. Найголовнішою причиною цього, якщо говорити про поезію, видається мені та обставина, що ми знайомимося з поезією передусім як з видом мистецтва, що через суцільну мороку з її формою і всім тим, що стосується її зовнішнього боку, ми не можемо дістатися до її внутрішньої суті. До того ж такі дослідження завжди здійснюються у хибний спосіб. Ми не йдемо від середини, від серця речі, від суті поезії, щоби пізнати кінцевий природжений спосіб її розвитку та формування, але навчаємося правил, законів, засад, наперед з цього способу взятих, правил, законів, засад під іншим небом, за інших часів та інших обставин вироблених. Звідси й народжуються оці постійні дивотвори. Правила, закони і засади, дуже доречні, які відповідали тогочасним обставинам, стають для нас під іншим небом, за інших часів та інших умов, живим безглуздям і правдивим крахом для мистецтва поезії. Подібне відбувається зі всіма правилами, пов'язаними своїм початком із людською природою, і які тільки марнота і нерозважливність хотіли б бачити навечно незмінними. Людська природа незмінна, однак вона завжди по-різному проявляється; постійно потрібні правила, які на загал спираються на вічні засади, проте змінюються за відповідних обставин. Тут можна використати те, що Гете, цей геній людського роду, з інакшого приводу сказав:

Es erben sich Gesetz und Rechte,
wie eine ew'ge Krankheit fort;
sie schleppen vom Geschlecht' sich zum Geschlechte,
und rücken sucht' von Ort zu Ort.
Vernunft wird Unsinn, Wohlthat Plage,
weh dir, dasz du ein Enkel bist!
vom Rechte, das mit uns geboren ist,
von dem ist, leider! nie die Frage⁵.

І так є: зауважте, у який спосіб ми підходимо зазвичай до пізнання поезії. Ми студіюємо вірші, які саме тому, що вони є віршами, ми вважаємо поезією; їх оцінюванню ми ще тільки починаємо вчитися, і до того ж найчастіше чужою мовою. І як часто буває, римування ані нашому вуху, ані нашому смакові не є приємними, як цілком чужі нашій природі. Згодом нарешті починаємо самі складати вірші, але згідно з правилами, яких, як бачимо, зазвичай генії не дотримуються. Складаємо вірші на теми, які нам зовсім чужі, ми ані мислити, ані заглибитися у них не вміємо; лише вдаємо пристрасті, яких не маємо, бажаємо наслідувати силу духу, яка нам не належить; так зрештою усе виявляється фальшем, неміччю, примусом. У цьому хаосі губляться навіть найкращі уми, втрачається вправність руки і спостережливість ока, влучність думки та слова, а тому і їх поезія втрачає правдивість, живість і ту силу, яка за інших обставин просто хапає за серце. Твори таких поетів схожі на шкільні твори: відкориговані, відредаговані, але без правди, без життя. Мені б не забракло прикладів, особливо з німецької літератури до другої половини минулого століття, і в нашій аж до останніх часів, але... *exempla sunt odiosa*⁶.

(Закінчення публікації в наступному номері журналу)

⁵ Як вічну хворобу, успадковують закон і право, їх передають від покоління до покоління, від міста до міста. Розум стає безглуздям, благочинство – мукою, лихо тобі, якщо ти є внуком права, яке народжене з нами і про яке, на жаль, ніколи не питають (Переклад з нім. – К. Б.).

⁶ Прикладів краще не наводити (Переклад з лат. – К. Б.).